

Kávová krize

vzdělávací lekce

FAIRTRADE
ČESKO a SLOVENSKO

Vzdělávací lekce **Kávová krize**

Cíle:

- ★ Účastníci seřadí činnosti potřebné k vypěstování a dopravě kávy z pole až na pult obchodu.
- ★ Účastníci pomocí textů zpracují aktuální problémy, se kterými se potýkají pěstitelé kávy.
- ★ Účastníci se seznámí s tím, jak se systém Fairtrade podílí na zlepšení života pěstitelů.

Anotace: Lekce poskytuje vhled do práce a obtíží, za nichž vzniká zdánlivě samozřejmá každodenní komodita - káva. Pojímá téma jejího pěstování ze tří pohledů: ekonomického, sociálního a environmentálního. Je vystavěna na principu skupinové práce a vzájemného sdílení a vede k uvědomění, jak mohu jako zodpovědný spotřebitel a aktivní občan přispět ke spravedlivým podmínkám v obchodě s kávou.

Klíčová otázka: S čím se musí potýkat pěstitelé kávy?

Věk: 12+

Počet účastníků/ic: 6+

Časová dotace: 45 minut (+ 10 minut)

Pomůcky:

- ★ kartičky s činnostmi (Příloha 1) - vytiskněte 2x a vystříhnete kartičky do 2 sad,
- ★ kartičky s aktuálními problémy (Příloha 2) - vytiskněte 2x a vystříhnete kartičky do 2 sad,
- ★ listy s otázkami k problémům (Příloha 3) - vytiskněte 1x,
- ★ výstava Kávová krize, zdarma si ji můžete objednat na www.fairtrade.cz/kavova-krize, pokud výstavu nemáte k dispozici, využijte texty z výstavy (Příloha 4) - vytiskněte 1x
- ★ list s pětilístkem (Příloha 5) - vytiskněte dle potřeby,
- ★ tabule/flipchart, tužky/fixy.

Postup = evokace + uvědomění + reflexe

Evokace (5 minut)

Moje káva

(5 minut)

Zadejte účastníkům, aby se **v prostoru seřadili do řady dle toho, kolik kávy se v jejich domácnosti denně vypije**. Vytvoří tak jednu řadu, kde na jedné straně budou ti, kteří nevypijí v domácnosti žádnou kávu až po druhý konec, kde ji denně vypijí celkem hodně.

Toto seřazení využíváme k tomu, abychom si ukázali náš vztah ke kávě (denně ji většina pije) a zároveň rozdělili účastníky do dvou skupin pro následující aktivitu. V řadě rozpočítejte seřazené účastníky na liché a sudé, abyste vytvořili dvě skupiny.

Uvědomění (30+10 minut)

Dřina s kávovníkem

(10 minut)

Položte všem tyto otázky:

- ★ Víte, jaké všechny práce musí pěstitelé kávy vykonávat?
- ★ Jak se k nám káva dostane?

Oběma skupinám **rozdejte stejnou sadu s dílčími činnostmi** (Příloha 1) a zadejte jim úkol, aby tyto činnosti ve své skupině společně **srovnali podle časové posloupnosti**. Zároveň je upozorněte, že některé činnosti jsou souběžné a musí se vykonávat postupně během roku, tyto kartičky mohou účastníci vyskládat vedle vytvořené časové posloupnosti činností.

Nechte skupiny vytvořené pořadí činností porovnat. Pro správné řešení můžete využít infobox. Můžete se také doptat:

- ★ Jaká část roku je pro pěstitele nejnáročnější? (sklizeň)
- ★ Jaké činnosti musí pěstitelé vykonávat průběžně během roku?

INFOBOX:

Správné řešení si můžete ověřit v panelu výstavy Práce na plantáži. Obecně se nejprve vyloupnou zrnka z kávové třešně a po namočení dají na klíčení. Za 40 dnů je naklíčená rostlinka nachystána na přesun z pařeniště do vlastního malého květináčku. Roční sazenice pak může na pole. Sbírají se zralé plody několikrát během sklizně. Sesbírané kávové třešně se odslupkují, zrnka dají sušit. Usušená zrna se balí do jutových pytlů a putují do výkupny nebo družstva. V družstvu je většinou přebírá exportér, zaveze do přístavu a odstraní pergamenovou slupku. Znovu napytluje připravenou zelenou kávu a přes moře pytle veze importér, od kterého je převezme v evropském přístavu pražírna.

Seznámení s problémy pěstitelů

(25 minut)

Využijte naši výstavu Kávová krize nebo případně vytištěné texty z této výstavy (Příloha 4). Rozdělte účastníky do tří skupin a do každé rozdejte jeden list s otázkami k problémům (Příloha 3). Každá skupina **prostuduje jednu dvojici textů z výstavy Kávová krize**. V jednotlivých panelech se pokusí najít odpovědi na doprovodné otázky, aby mohla následně ostatní seznámit s problémy pěstitelů.

Po 10-15 minutách vyzvěte skupinky ke krátkému sdílení svých poznatků z výstavních panelů a odpověďmi na zadané otázky. Z představení problémů by mělo být zřejmé, že se pěstitelé potýkají především s nízkými výkupními cenami, rostoucími náklady produkce a dopady klimatické změny.

Následně se můžete doptat, jak k řešení daných problémů přispívá zapojení pěstitelů do systému Fairtrade. V diskusi můžete připomenout například tuto podporu: zaručená minimální výkupní cena, fairtradový příplatek, demokratické rozhodování, podpora techniků družstva v pěstování. Popis Fairtrade najdete v infoboxu na další stránce nebo na www.fairtrade.cz.

INFOBOX:

Fairtrade je certifikace zboží. Lidem ze zemí Afriky, Asie a Latinské Ameriky poskytuje možnost užít se vlastní prací za důstojných podmínek. Pěstitelé a zaměstnanci dostávají v rámci systému Fairtrade za své kakao, kávu nebo další plodiny spravedlivou výkupní cenu a navíc fairtradový příplatek. Mezi základní principy Fairtrade patří: spravedlivá výkupní cena, fairtradový příplatek, možnost předfinancování, demokratické rozhodování, dodržování pracovních práv, zákaz nucené a dětské práce a šetrnost k životnímu prostředí. Fairtradové komodity pěstují především drobní pěstitelé ve světě. Jedná se hlavně o kávu a kakao, ale také o banány, čaj, třtinový cukr, rýži, koření, bavlnu nebo řezané květiny.

BONUS: Aktuální problémy

(+10 minut)

V bonusové aktivitě rozdejte do vytvořených dvou skupin **kartičky s aktuálními problémy** (Příloha 2). Vyzvěte skupiny, aby se zamysleli, které z následujících aktuálních problémů v kávovém průmyslu **se přímo týkají pěstitelů** (bude to většina až na ty poslední dvě). Účastníci mohou kartičky přiřazovat k řetězci časové posloupnosti z aktivity Dřina s kávovníkem.

Reflexe (10 minut)

Pětílístkem k pochopení krize

(5 minut)

Pro závěrečné shrnutí použijeme metodu pětílístku. Zadání napište na tabuli nebo rozdejte účastníkům listy s pětílístkem (Příloha 5). Vyzvěte účastníky, aby v každé skupině vytvořili k tématu pětílístek. V pěti řádcích zkusí popřemýšlet o tématu a využít svou kreativitu.

- (jednoslovné téma, námět - obvykle podstatné jméno).
- (dvouslovný popis, jaký je námět - dvě přídavná jména)
- (tříslovný popis děje, co téma dělá - většinou tři slovesa)
- (čtyřslovná věta k námětu - sloveso může chybět)
- (jednoslovné synonymum, které rekapituluje)

Řešení může být různé, hlavní je dát účastníkům prostor o tématu popřemýšlet. Úvodním slovem může být krize, pěstitel, káva, klima, Fairtrade... nebo jiné slovo, které v lekci účastníkům nejvíce rezonovalo. Dle úvodního slova/tématu se pak dále rozvíjí celý pětílístek.

Pokud vám vyjde čas, můžete vyzvat pár účastníků ke sdílení svého pětílístku nebo alespoň pro společné uzavření lekce přečíst poslední slovo (synonymum).

Příloha 1 = Kartičky s činnostmi

NAKLÍČENÍ ZRNEK KÁVY V PAŘENIŠTI

SÁZENÍ ROSTLIN KÁVOVNÍKU

SKLIZEŇ ZRALÝCH PLODŮ

PROMÝVÁNÍ A ODSLUPKOVÁNÍ PLODŮ

SUŠENÍ KÁVOVÝCH ZRN

ZASTŘIHOVÁNÍ KEŘŮ KÁVOVNÍKU

ČIŠTĚNÍ POZEMKU MAČETOU OD PLEVELE

BOJ SE ŠKŮDCI A NEMOCEMI KÁVOVNÍKŮ

VYTVÁŘENÍ KOMPOSTU A HNOJENÍ

VYSAZOVÁNÍ STROMŮ NAD KÁVOVNÍKY

ZAVLAŽOVÁNÍ A MULČOVÁNÍ

DOVOZ KÁVY DO DRUŽSTVA

KONTROLA KVALITY KÁVY VE SKLADU

DOVOZ KÁVY EXPORTÉREM DO PŘÍSTAVU

LODNÍ PŘEPRAVA KÁVY DO EVROPY

PRAŽENÍ KÁVY V EVROPĚ

PRODEJ KÁVY SPOTŘEBITELŮM

Příloha 2 = Kartičky s problémy

**V DŮSLEDKU ZVYŠOVÁNÍ TEPLoty UŽ NEJSOU
PŮVODNÍ PĚSTEBNÍ PLOCHY V NIŽŠÍCH
NADMOŘSKÝCH VÝŠKÁCH VHODNÉ**

**ÚBYTEK VODY ZPŮSOBUJE VYSYCHÁNÍ PŮDY
A ROSTLIN**

**PRUDKÉ ZMĚNY POČASÍ ZNEMOŽŇUJÍ
ROVNOMĚRNÉ ZRÁNÍ**

**VEDRA A SUCHO OSLABUJÍ ROSTLINY A PODPORUJÍ
VÝSKYT CHOROB A ŠKŮDCŮ**

**VYŠŠÍ TEPLoty ZPŮSOBUJÍ, ŽE JE NUTNÉ
VYSAZOVAT NA PLANTÁŽÍCH STÍNÍČÍ STROMY
(BANÁNOVNÍK, AVOKÁDO APOD.)**

**NÍZKÁ CENA KÁVY NA SVĚTOVÉM TRHU VEDE
K NERENTABILNOSTI JEJÍHO PĚSTOVÁNÍ
A CHUDOBĚ PĚSTITELŮ**

**REJDAŘI PROVOZUJÍCÍ NÁKLADNÍ DOPRAVU PO
MOŘI SE KVŮLI VYŠŠÍM VÝNOSŮM PŘESUNUJÍ
DO INDICKÉHO OCEÁNU A DOVOZU ZBOŽÍ Z ČÍNY**

**KVŮLI ENERGETICKÉ KRIZI A DOPADŮM EPIDEMIE
COVID-19 SE ZVYŠUJÍ NÁKLADY NA DOPRAVU**

Příloha 3 = Listy s otázkami k problémům

Kávoví hráči + Chudoba pěstitelů:

- **Jak jsou rozloženy síly v obchodě s kávou?**
- **Kolik pěstitelů kávy žije v chudobě?**
- **Jaká je příjmová hranice chudoby?**
- **K jaké nelegální alternativě kávy jsou pěstitelé v Kolumbii nuceni?**

Změna klimatu + Konec kávy

- **V čem se liší současná změna klimatu od předchozích?**
- **Jak se změna klimatu projevuje?**
- **Jaké konkrétní problémy přináší pěstitelům kávy?**
- **Jaké změny se pro kávu arabiku očekávají do roku 2050?**

Cena kávy + Rostoucí náklady

- **Jak se změnilo určování ceny kávy oproti minulosti?**
- **Jaká je cena kávy v posledních letech?**
- **Dostačují výkupní ceny na důstojný život pěstitelů?**
- **Proč je produkce kávy v Kolumbii nákladnější než v Brazílii?**

Příloha 4 = Texty z výstavy

Kávoví hráči

V roce 2020 se ve světě spotřebovalo cca 10 milionů tun kávy, z toho přibližně třetina v Evropě. Celých 86 % dovozu zelené kávy do Evropské unie je upraženo v pouhých šesti zemích, nejvíce pak v Německu a Itálii. Na rozdíl od milionů pěstitelů kávy trpících cenovou a klimatickou krizí, obchod velkých nadnárodních společností jen vzkvétá. Trhu s kávou dlouhodobě dominuje jen několik hráčů, mimo jiné Nestlé (Švýcarsko), Jacobs Douwe Egberts (Nizozemsko), Melitta a Tchibo (Německo), Lavazza (Itálie), Strauss (Izrael) nebo J. M. Smucker, Kraft Heinz a Starbucks (USA). Desítky největších pražírny na světě zpracuje celkem 35 % celosvětově vypěstované kávy a pro představu např. v roce 2019 vydělala 55 miliard USD. Závazky těchto gigantů k větší udržitelnosti obchodu s kávou ale ne vždy končí jejich naplněním, a proto velké množství drobných pěstitelů dosud žije v chudobě a bez podpory ve svém boji proti dopadům klimatické změny.

Zvláště v západní Evropě roste v posledních letech obliba výběrové kávy (specialty coffee), tedy vysoce kvalitní kávy, která při degustačním cuppingu získala skóre minimálně 80 bodů ze 100 dle hodnocení asociace SCA. Výběrové kávy je ve světě jen pár jednotek procent, vyžaduje totiž umístění farmy ve vhodné nadmořské výšce, správnou orientaci svahu ke slunci, výživnou půdu a maximální péči. Pražírny za tuto vysoce kvalitní kávu platí více. Některé pražírny se snaží o přímé vztahy s pěstiteli, jen část je však s nimi v kontaktu a z logistických důvodů téměř všechny využívají importéry jako prostředníky dovozu kávy do Evropy.

Téměř 80 % světové produkce přitom pochází od drobných pěstitelů a pozemek menší než 5 hektarů má dokonce 95 % pěstitelů kávy. Drtivá většina z nich pěstuje kávu v běžné kvalitě a přímé vztahy s odběrateli nebo vyšší výkupní ceny jsou pro ně jen pouhým snem.

Chudoba pěstitelů

„Před připojením ke družstvu jsme byli chudí. Kdybychom tu seděli předtím, byli bychom tu bez oběda," vzpomíná Jorge Eliecer Pianeta Sarabia z fairtradového družstva ANEI. Drobní pěstitelé jako Jorge vypěstují na svých rodinných pozemcích 80 % světové produkce kávy. Dle analýzy platformy Enviritas žije 44 % pěstitelů v chudobě, tedy s méně než 3,2 USD na den. Celých 22 % dokonce v extrémní chudobě, s méně než 1,9 USD na den. Právě těmito finančními hodnotami definuje Světová banka chudobu a extrémní chudobu.

Kvůli chudobě jsou pěstitelé nuceni využívat dětskou práci. Dle údajů Mezinárodní organizace práce bylo v roce 2020 na celém světě nuceno pracovat 160 milionů dětí, poprvé v historii měření došlo mezi jednotlivými měřeními k nárůstu. Dle údajů Ministerstva práce Spojených států amerických pracuje jen v samotné Kolumbii 268 000 dětí, z toho polovina v zemědělství a značná část při pěstování kávy. „Dětská práce je výsledkem systémových nerovností, zejména tzv. endemické, tedy zakořeněné chudoby, a nespravedlivých obchodních podmínek. Dokud zranitelné rodiny nebudou schopny dosáhnout důstojného příjmu, bude skoncování s dětskou prací obtížné," zdůraznila Nyagoy Nyong'o z Fairtrade International.

V oblastech střední a jižní Kolumbie jsou pěstitelé kvůli své chudobě a často i tlaku ozbrojených skupin nuceni věnovat se nelegálnímu pěstování koky. „Pro tyto rodiny neexistuje legální alternativa, aby mohly skoncovat s chudobou. Mezinárodní organizace a náš stát je musí dlouhodobě podporovat, aby koku mohly nahradit pěstováním jiné plodiny – kávy či jiného ovoce, které by jim zajistilo dostatečný příjem. Jinak se bude historie opakovat po další generace. A to nechceme," vysvětluje Ati Zarkeiwin Mestre Izquierdo z družstva ANEI.

Změna klimatu

Klima se měnilo vždy, nikdy ale ne tak rychle jako nyní. Klimatická změna zasahuje nejvíce ty nejchudší obyvatele naší planety, kteří paradoxně svým jednáním ke změně klimatu přispívají nejméně. To platí i pro pěstitele kávy. Kvůli rostoucí teplotě se na jejich pozemcích více šíří škůdci a plísňové choroby napadající kávovníky. Mění se vzorce počasí mají kvůli kombinaci prodlužujícího se období sucha a ničivých přívalových dešťů zásadní dopady na životy komunit pěstitelů.

„V této oblasti nám nyní dost málo prší. Dřív přelo třeba dva měsíce v roce a teď za celou zimu zaprší tak čtyřikrát. To je velká změna,“ popisuje Aladino Varrantes Arce z družstva COOPESARAPIQUI v Kostarice. V Kolumbii to potvrzuje Luz Marina Reigoza, pěstitelka kávy z družstva COOAGRONEVADA: „Klimatická změna ovlivňuje pěstování kávy. Počasí je nepředvídatelné. Někdy vůbec neprší nebo zima přichází dřív, než ji čekáme. Káva pak vykvete příliš brzy a nemůžeme ji sklídit.“ Maria Clementina Blanco a Emilio Rincón spolu v 1500 m n. m. pečují o 2 hektary pozemku na severu Kolumbie: „Podnebí se strašně změnilo, protože před dvaceti lety byl po soumraku cítit chlad. Dnes, když spíme, je stále teplo. Klima se mění, teplota se hrozně zvýšila.“

Se změnou klimatu se postupně mění i místa vhodná pro pěstování kávy. V kolumbijských horách se od roku 1980 zvýšila průměrná teplota o 1,2 °C a vhodné oblasti pro pěstování kávy se posouvají do vyšších nadmořských výšek. Hrozí kvůli tomu kácení původních pralesů kvůli získání nových míst k pěstování. Pralesy jsou přitom centrem biologické diverzity a důležitou součástí globálního klimatického systému. Další oteplení nad úroveň 2 °C by už znamenalo nejen mnohem výraznější ohrožení kávovníků, ale především dramatické zhoršení životních podmínek pro nás všechny na Zemi.

Konec kávy

Dle studie vědců z Curyšské univerzity aplikovaných věd dojde do roku 2050 k úbytku vhodných ploch pro pěstování kávy v Brazílii, Indonésii, Vietnamu a Kolumbii přibližně o polovinu. Kávovník vyžaduje specifické podmínky pro svůj růst a změna klimatu ve formě nárůstu průměrných ročních teplot a zničujících dešťů mu velmi škodí. Klima se mění rychleji, než jaká je schopnost rostliny se přizpůsobit. Vyšší teploty a zničující deště vedou ke snížení produkce, šíření škůdců nebo plísňových onemocnění.

Pro pěstitele arabiky to znamená nutnost rychle se na nové podmínky adaptovat. Ani soubor klimatických opatření je ale nemusí chránit před výraznou ztrátou produkce a oni budou nuceni přejít na pěstování jiných plodin. Tuto situaci musel řešit i Bladimir Pacheco z Kolumbie. Jeho pozemek už není vhodný pro pěstování kávy. Nemůže svou farmu přestěhovat, chybí mu prostředky i znalosti, jak se se změnou klimatu vypořádat. Naštěstí je členem fairtradového družstva ABOSEYNEKUN, které mu pomáhá s vysazováním nových plodin – kakaa a cukrové třtiny: „Když jsem před 7 lety vstoupil do družstva, netušil jsem, že budu pěstovat třtinu. V družstvu mi pomohli najít alternativu ke kávě, abychom se jako rodina mohli uživit, děti růst a studovat. Je možné, že zde časem už nebude káva vůbec, ale my můžeme pěstovat další produkty, které nám vyřeší naše potřeby.”

Klimatická krize jen násobí dlouhodobou cenovou krizi. V roce 2019 klesla cena kávy na nejnižší hodnotu za více než deset let, což přinutilo farmáře prodávat svou úrodu za nižší cenu, než jaké jsou jejich výrobní náklady. Mnozí farmáři se ocitli v chudobě a byli přinuceni přejít k pěstování nezákonných plodin jako koka a konopí nebo zcela upustit od pěstování kávy a odejít za lepšími životními podmínkami.

Cena kávy

Do roku 1989 držela cenu kávy na stabilní úrovni Mezinárodní dohoda o kávě. S jejím zrušením došlo k deregulaci a liberalizaci světového obchodu s kávou. To společně s masivní levnou produkcí v Brazílii a jihovýchodní Asii přineslo na trh s kávou v 90. letech cenovou krizi, která s občasnými výkyvy pokračuje dodnes.

Mezinárodní cena kávy arabiky se od roku 1989 určuje na největší a neznámější burze světa New York Stock Exchange. Za obchodováním už dnes lidé nemusí docházet do sídla na Wall Street, vše probíhá elektronicky přes internet. Hodnotu Coffee C Price zásadně ovlivňuje sklizeň v Brazílii, odkud pochází přes 40 % světové produkce kávy. Tam jsou ale náklady na produkci mnohem nižší než v kolumbijských horách. Cena na burze je ale pro obě země stejná. V květnu 2019 cena na burze klesla na desetileté minimum 0,87 USD za libru arabiky (454 g). Od roku 2015 do roku 2020 se průměrná cena prané arabiky pohybovala mezi 1,01 a 1,36 USD. I přes aktuální nárůst výkupních cen mají pěstitelé stále potíže s pokrytím nákladů a dlouhodobým investováním do svých podniků.

V systému Fairtrade funguje jiný princip výkupní ceny. Také se vychází z ceny na burze. Pokud je ale tato cena příliš nízká, pěstitel se může spolehnout na fairtradovou minimální výkupní cenu. Za svou pranou arabiku nedostane nikdy méně než 1,4 USD za libru. Pro každou komoditu je nastavena jiná úroveň ceny, která kryje náklady na produkci a zajišťuje slušný život. Družstva vždy navíc také dostávají fairtradový příplatek. „Cena kávy je pro nás velmi proměnlivá. Letošní dobrá cena na trhu nám hodně pomáhá. A když nestačí výkupní cena na výdaje, pomůže nám družstvo. Z fairtradového příplatku nám poskytne peníze navíc nebo půjčí peníze, abychom měli na investice,“ vysvětluje na své farmě Carlos Julio z kolumbijského družstva COOAGRONEVADA.

PS: Aktuální výkupní cenu kávy arabiky na newyorské burze můžete najít třeba zde:

Rostoucí náklady

Během pandemie Covid-19 se výrazně zvýšila cena hnojiv i lidské práce. Pěstitelé platí sběračům kávy 800 až 1000 pesos za kilo kávových třešní, dobrý sběrač přitom nasbírání i 100 kg za den. Za den sběru si tak vydělá 600 Kč. „Zaplatit dělníky v době nízké ceny kávy je velmi komplikované. Téměř všechny příjmy jdou na mzdy dělníků a do údržby, tedy do nezbytných nákladů na pěstování kávy. Nám zbylo opravdu málo. Je to podnikání. Když z něj bereš, je potřeba do něj také investovat, jinak se zhroutí. Družstvo nám hodně pomáhá, příplatkem i zárukou výkupní ceny,” vysvětluje Edinth Rangel z družstva ANEI, který pečuje o větší pozemek 14 hektarů, vypěstuje 25 tun kávy ročně a na výpomoc k němu chodí až 40 pracovníků.

Dle výzkumu Solidaridad z roku 2020 se při nízkých výkupních cenách za kávu dokáží kolumbijské drobné pěstitelé kávy jen velmi těžko uživit. Museli by při velikosti pozemku 4,3 hektaru mít produkci minimálně 1,46 tuny na hektar. Takové produkce ale v horských oblastech Kolumbie dosáhnou jen stěží. Dle analýzy Enveritas z roku 2018 je průměrná produkce v Kolumbii jen 731 kg na hektar, oproti tomu v Brazílii 1674 kg na hektar.

V Brazílii je většina produkce kávy díky rovinnému povrchu mechanizovaná a náklady na výrobu mnohem nižší než v kolumbijských horách, kde kvůli špatné dostupnosti a izolovanosti horských políček musí využívat pro svoz muly a pro práci dělníky. Těch je ale v Kolumbii nedostatek a s prací často vypomáhají migranti ze sousední Venezuely. „Všechnu práci musí zvládnout lidé, je to hodně dřiny. Musíme zaměstnat dělníky, kteří pracují na plantážích a sbírají kávu. To naši kávu prodražuje. Pokud bychom neprodávali do systému Fairtrade, neměl by prodej naší kávy ekonomický smysl,” upozorňuje Margarita Conde, ředitelka kolumbijského družstva ASOPROSIERRA.

Příloha 5 = List s pětilístkem

Pětilístek

- 1) jednoslovné téma, námět - obvykle podstatné jméno
- 2) dvouslovný popis, jaký je námět - dvě přídavná jména
- 3) tříslavný popis děje, co téma dělá - většinou tři slovesa
- 4) čtyřslovná věta k námětu - sloveso může chybět
- 5) jednoslovné synonymum, které rekapituluje)

1) _____

2) _____

3) _____

4) _____

5) _____